

4. Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 64.
5. Дьяков С.В. Ответственность за государственные преступления / С.В. Дьяков, А.А. Игнатьев, М.П. Карпушин – М.: Юрид. Лит., 1988. – 224 с.
6. Сорока С.О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії : дис. ... канд. юрид. наук / С.О. Сорока. – Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2010. – 234 с.
7. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Науч. ред., предисл. И.М. Рагинова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001 – 352 с.
8. Уголовный кодекс Киргизской Республики / Принят 18.09.1997 (в посл. ред. 12.03.2002г.) – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 352 с.
9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В.М. Лебедев. – 11-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2011. – 1334 с.
10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Предисл. А.В. Федорова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001 – 410 с.

ВЕЧЕРОВА Є. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.3/7(477).001.76

ДЕЯКІ СПІРНІ ПИТАННЯ СТРУКТУРУВАННЯ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті висвітлюються проблемні аспекти структурування Особливої частини КК України шляхом аналізу послідовності розміщення наявних розділів, проблематики «однорідності» суспільних відносин, поставлених під охорону кримінальним законом в межах конкретних розділів та доцільності виокремлення нових розділів в структурі Особливої частини КК України. Надаються відповідні пропозиції по вдосконаленню чинного кримінального законодавства України в цій частині.

Ключові слова: *Особлива частина КК України, розділи Особливої частини КК України, структура Особливої частини КК України.*

В статье освещаются проблемные аспекты структурирования Особенной части УК Украины путем анализа последовательности размещения имеющихся разделов, проблематики «однородности» общественных отношений, поставленных под охрану уголовным законом в пределах конкретных разделов и целесообразности выделения новых разделов в структуре Особенной части УК Украины. Делаются соответствующие предложения по усовершенствованию действующего уголовного законодательства Украины в этой части.

Ключевые слова: *Особенная часть УК Украины, разделы Особенной части УК Украины, структура Особенной части УК Украины.*

The article elucidates problematic aspects of structuring Special Part of Criminal Code of Ukraine by analyzing order of present chapters, range of problems concerning homogeneity of social relations protected by criminal law within particular chapters, and expedience of allocation of new chapters within structure of Special Part of Criminal Code of Ukraine. Respective proposals on improvement of current criminal legislation thereupon are given.

Key words: *Special Part of Criminal Code of Ukraine, chapters of Special Part of Criminal Code of Ukraine, structure Special Part of Criminal Code of Ukraine.*

Вступ. Важливим показником ефективності кримінального закону виступає його внутрішня будова. Адже від того, наскільки він логічно вивірений, в якій мірі в ньому враховано ідеї системності та ієрархічності подачі нормативно-правового масиву, залежить якість нормотворчої та правозастосовчої діяльності в кримінально-правовому полі.

Особлива частина КК об'єктивно завжди більш «чутлива» до змін навколишнього соціального середовища, ніж Загальна. Як наслідок, кількісно новел в Особливій частині КК України на порядок більше, ніж в Загальній його частині. Інша справа, що далеко не всі «нововведення» є послідовними та обґрунтованими, і часто нагадують «синдром шарахання».

До прикладу, П.Л. Фріс, вивчаючи питання кримінального права в контексті кримінально-правової політики, констатує, що чинний КК України у його Особливій частині «...представляється захарашеним, суперечливим і недостатньо ефективним. Часто доповнення до Особливої частини приймаються під впливом емоцій, політичної кон'юнктури і не відповідають розробленим наукою правилам криміналізації та декриміналізації діянь» [1, с. 74]. Вчений наводить відомості про те, що сьогодні Особлива частина чинного КК України на 1/3 більша від Особливої частини КК 1960 р. [2, с. 74].

Як видається, існуючий стан речей не в останню чергу обумовлений вадами структурного характеру всередині Особливої частини КК України.

Постановка завдання. Зважаючи на зазначене, далі ми спробуємо висвітлити окремі спірні питання структурування Особливої частини КК України шляхом аналізу трьох блоків проблем: послідовності розміщення наявних розділів в Особливій частині КК України, проблематики «однорідності» суспільних відносин, поставлених під охорону кримінальним законом в межах розділів Особливої частини КК України та доцільності виокремлення нових розділів в структурі Особливої частини КК України.

Результати дослідження. В основу структурування Особливої частини КК України 2001 р. (йдеться про його поділ на розділи) покладено родовий об'єкт посягання. Інакше кажучи, певні однорідні групи суспільних відносин, поставлені під охорону кримінальним законом. І в цьому відношенні спостерігається певна усталеність, адже попередній КК 1960 р. з цією метою використовував аналогічний критерій.

В свою чергу послідовність розміщення розділів в Особливій частині КК визначається ієрархією цінностей (від найбільш важливої до найменш важливої), що підлягають кримінально-правовій охороні, комплексом заборонних норм того чи іншого розділу.

Ми повністю погоджуємося із О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком в тому, що «...рівень захисту того чи іншого об'єкта кримінально-правової охорони визначається врешті-решт не місцем тієї чи іншої заборони у системі кримінального закону, а тим, наскільки ця заборона якісно сформульована та ефективно застосовується. Водночас закріплена у КК ієрархія об'єктів кримінально-правової охорони має важливе морально-політичне значення [2, с. 37].

Слід відмітити, що в КК 2001 р. відбулася певна переоцінка цінностей і «зміщення акцентів» у поглядах на значущість благ, поставлених під охорону кримінальним законом: від примату цінностей майнового характеру (власності) до пріоритетності благ немайнового характеру (життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи і т. д.). Це (хоча й фрагментарно) прослідковується в послідовності розміщення розділів.

До відповіді ж на запитання, що важливіше – особа чи держава (мається на увазі дилема між пріоритетністю розділу I та розділу II Особливої частини КК), законодавець підійшов прагматично, і в цій частині повністю перейняв позицію КК 1960 р.: для того, щоб держава могла захистити громадян від посягань на їх життя і здоров'я, необхідно, передусім, захистити від злочинних посягань життєздатність самої держави і, тим самим, забезпечити дієвість, ефективність охорони всіх прав і свобод його громадян [3, с. 22].

Однак позиція, яку зайняв законодавець у цій частині, входить у суперечність з нормами Загальної частини кримінального закону та з положеннями Конституції України, в результаті чого відбувається порушення вимог про системність та ієрархічність кримінально-правових приписів.

Так, у ст. 1 КК України, яка носить програмний характер, пріоритетність благ, поставлених під охорону кримінальним законом, визначається в зворотній по відношенню до Особливої частини КК послідовності: від правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина (приватних інтересів) до охорони конституційного устрою (публічних інтересів).

Крім того, за логікою речей кримінальний закон має формуватися на основі Конституції і не суперечити їй. Відповідно ж до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю у державі.

Ситуація виглядає ще більш парадоксально, якщо проаналізувати її з точки зору санкцій кримінально-правових норм.

Із усіх груп злочинів, об'єднаних в розділі Особливої частини КК, найтяжчими є злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX), злочини проти основ національної безпеки України (розділ I) і військові злочини (розділ XIX). Саме у цих розділах сконцентрована найбільша кількість тяжких і особливо тяжких злочинів (60–80%), і при цьому найменша кількість злочинів невеликої тяжкості (від 0 до 10%). Отже, видно, які саме пріоритети обрала держава для кримінально-правового захисту всупереч проголошеній у ст. 3 Конституції України декларації про те, що саме людина є найвищою соціальною цінністю. Розділ II (злочини проти життя та здоров'я особи) займає лише п'ятнадцяте місце, розділ III (злочини проти волі, честі та гідності особи) – восьме, розділ IV (злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності) – одинадцяте, а розділ V (злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина) – останнє, двадцяте місце [3, с. 36–37].

Аналіз доктринальних положень та кримінального законодавства зарубіжних держав дає змогу стверджувати, що більше відповідає ідеям про антропоцентричну спрямованість сучасних кримінально-правових сенсів дещо інший підхід.

Наприклад, з точки зору В.О. Навроцького, система Особливої частини КК мала б бути такою: на її початку слід було б розмістити глави (розділи) про злочини проти інтересів особи; далі – про злочини проти інтересів суспільства, а наприкінці – про злочини проти інтересів держави [4, с. 26].

На думку В.О. Тулякова, в структуруванні Особливої частини КК підхід особистість, спільність, суспільство, держава є найбільш «людяним» [5, с. 6].

З позицій О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, Особлива частина КК повинна акумулювати у собі три блоки питань: 1) кримінальні правопорушення проти прав людини і громадянина та проти сім'ї; 2) кримінальні правопорушення проти спільних інтересів людини, суспільства та держави; 3) кримінальні правопорушення проти національної безпеки й інтересів держави, а також міжнародного правопорядку [2, с. 427–895].

Звертаючись до зарубіжного кримінального законодавства хотілося б відзначити, що в переважній більшості нині чинних кримінальних законів світу в системі Особливої частини КК на першому місці розташовано норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти прав людини (наприклад, КК Вірменії, Аргентини, Австрії, Грузії, Іспанії, Казахстану, Киргизстану, Парагваю, Португалії, Росії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Хорватії, Швейцарії) або міжнародного порядку (КК Австралії, Азербайджану, Албанії, Білорусі, Латвії, Литви, Молдови, Польщі, Фінляндії, Франції, Естонії тощо) [3, с. 22].

Показовим у цьому питанні є підхід законодавця Румунії, який в розділі I Особливої частини КК 2004 р. об'єднав усі посягання на особистість та її права. Злочини та проступки проти особистості в КК Румунії 2004 р. включають у себе, як злочини проти людства, злочини та проступки проти життя людей, так і злочини проти свободи віросповідання та поваги до померлих [5, с. 6].

Пріоритет злочинам проти держави надається, як правило, в старих кримінальних законах і кримінальних законах соціалістичних країн (Алжир, Афганістан, Бангладеш, В'єтнам, Індія, Ірак, Пакистан, Туніс, Еквадор тощо) [3, с. 22].

У новому ж кримінальному законодавстві неосоціалістичних країн така ситуація спостерігається вкрай рідко (крім КК України, хіба що в кримінальних законах Боснії та Герцеговини, Монголії, Судану).

Вже йшлося про те, що в основу структурування Особливої частини КК України 2001 р. (йдеться про його поділ на розділи) покладено родовий об'єкт посягання.

Однак інколи можна зіткнутися із ситуацією, коли статті Особливої частини КК знаходяться «не на своєму місці», тобто не у тому розділі, де об'єктивно вони б мали бути. В результаті чого відбувається порушення аксіоми про «однорідність» суспільних відносин, поставлених під охорону кримінальним законом у межах того чи іншого розділу Особливої частини КК.

Для наглядності наведемо кілька таких прикладів.

В спеціалізованих наукових напрацюваннях з кримінального права неодноразово піднімається питання про те, що ст. 147 КК («Захоплення заручників»), котра на даний момент міститься в Розділі III Особливої частини КК «Злочини проти волі, честі та гідності особи», потрапила туди суто еkleктично, і що за логікою речей вона має перебувати в Розділі IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» поряд із ст. 258 КК («Терористичний акт») [6, с. 3].

Аргументи «про» є досить вагомими.

По-перше, відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», заручник – це фізична особа, яка захоплена і (або) утримується з метою спонукання державного органу, підприємства, установи чи організації, або окремих осіб здійснити якусь дію, або утриматися від здійснення якоїсь дії як умови звільнення особи, що захоплена і (або) утримується [7]. Інакше кажучи, захоплення заручників – це складова терористичної діяльності, тобто злочин терористичного характеру на рівні зі ст. 258 КК («Терористичний акт»), і його родовим об'єктом виступають відносини, які забезпечують громадську безпеку [8, с. 13].

По-друге, існує позитивний зарубіжний досвід із цього питання. Зокрема в КК РФ ст. 206 КК («Захоплення заручника») та ст. 205 КК («Терористичний акт») предметно знаходяться поруч в Главі 24 («Злочини проти громадської безпеки») [8, с. 13].

Аналогічна ситуація спостерігається і зі ст. 289 КК («Незаконне заволодіння транспортним засобом»), яка формально міститься сьогодні у розділі XI Особливої частини КК «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту».

Ми підтримуємо позицію тих учених, які вважають, що у випадку незаконного заволодіння транспортним засобом страждає, в першу чергу, не стільки безпека руху, скільки право власності конкретного власника транспортного засобу (адже зловмисник, який незаконно заволодіває транспортним засобом, може виявитися навіть більш досвідченим і «обачним» водієм, ніж сам власник) [9, с. 115–130]. Тому обґрунтованою є точка зору про доцільність перенесення ст. 289 КК із розділу XI Особливої частини КК «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» до розділу VI Особливої частини КК «Злочини проти власності» [10, с. 57].

Можна погодитися з думкою І.І. Чугунікова на рахунок того, що при вчиненні злочинів, передбачених ст. 155 КК («Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості») та ст. 156 КК («Розбещення неповнолітніх»), які знаходяться в розділі IV Особливої частини КК «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи», ні статева свобода, ні статева недоторканність не страждають. Тому із формальної точки зору дані злочини є «безпредметними» [9, с. 115–130]. Основний аргумент на користь такого висновку зводиться до того, що, як при статевих зносинах з особою, яка не досягла статевої зрілості, так і при вчиненні розпусних дій, має місце добровільність (тобто, відсутнє будь-яке насильство по відношенню до потерпілої (потерпілого) [9, с. 115–130].

Продовжуючи свої міркування, вчений зазначає, що статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, та розбещення неповнолітніх тільки у тому разі можуть отримати свій належний об'єкт, якщо будуть розташовані у розділі XII Особливої частини КК («Злочини проти громадського порядку та моральності»). Тим більше, що подібна практика вже мала місце, оскільки в дореволюційній кримінально-правовій доктрині та законодавстві ці діяння розглядалися як злочини проти суспільної моральності, і це цілком відповідало їхній юридичній природі [9, с. 115–130].

Протилежна картина спостерігається із ч. 1 ст. 303 КК («Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією») в частині примушування особи до заняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи (розділ XII Особливої частини КК «Злочини проти громадського порядку та моральності»), адже по суті тут має місце посягання на статеву свободу та статеву недоторканність. Такі дії є різновидом згвалтування, тому відповідальність за їх вчинення має регламентуватися не розділом XII, а розділом IV Особливої частини КК [9, с. 115–130].

Наслідком адаптації кримінального права до умов соціальної дійсності є об'єктивна потреба у появі нових його інститутів. Інакше кажучи, система інститутів кримінального права носить відкритий характер, та має свої «входи» і «виходи» [11, с. 7–8].

Однією із форм прояву вищезазначених тенденцій в КК України є питання про доцільність включення в Особливу частину КК деяких нових розділів.

Так, у науковій літературі зазначається, що вже давно існує потреба в самостійному розділі VI 1 Особливої частини КК під назвою «Злочини проти інтелектуальної власності», в який, наприклад, доцільно було б перемістити деякі статті із інших розділів Особливої частини КК (ст. ст. 176, 177, 231, 232, 229 КК) [12, с. 3].

Крім того, багато вітчизняних правознавців наполягає на тому, що до Особливої частини КК слід включити окремий розділ (главу) «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» (з можливими незначними варіаціями назви). При цьому їх думки різняться, головним чином, лише з питання про кількість норм, які мають увійти до цього розділу [3, с. 296–297].

Так, наприклад, В.В. Гальцова наразі говорить лише про шість норм (ст. ст. 164–169 КК) [13, с. 45–49], тоді як І.В. Дегтярьова нарахувала таких норм понад тридцять (на сьогодні вони передбачені у різних розділах Особливої частини КК) [14, с. 284].

Слід також додати, що вже давно існує позитивний досвід на рівні кримінального законодавства сусідніх держав у цій сфері. Наприклад, Глава 20 КК РФ має назву «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» і включає в себе, зокрема, такі склади злочинів, як втягнення неповнолітнього у вчинення злочину (ст. 150 КК РФ), втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій (ст. 151 КК РФ), підміна дитини (ст. 153 КК РФ), незаконне усиновлення (удочеріння) (ст. 154 КК РФ), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 155 КК РФ), невиконання обов'язків по вихованню неповнолітнього (ст. 156 КК РФ), злісне ухилення від сплати коштів на утримання дітей або непрацездатних батьків (ст. 157 КК РФ) [15, с. 78–79].

Висновки. Таким чином, підводячи підсумки усього вищевикладеного, можна резюмувати наступне:

1. З метою подальшого впровадження ідей про антропоцентричну спрямованість кримінально-правових сенсів слід переосмислити значущість благ, поставлених під охорону кримінальним законом, та розмістити розділи Особливої частини КК, дотримуючись такої послідовності: 1) злочини проти особи; 2) злочини проти суспільства; 3) злочини проти держави. Крім того, доречно санкції статей Особливої частини КК України привести у відповідність із даною ієрархією цінностей.

2. Для непорушності аксіоми про «однорідність» суспільних відносин, поставлених під охорону кримінальним законом у межах розділів Особливої частини КК, доцільно змінити «місце розташування» деяких статей КК, наприклад:

1) ст. 147 КК («Захоплення заручників») перемістити із розділу III в розділ IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» поряд із ст. 258 КК («Терористичний акт»);
2) ст. 289 КК («Незаконне заволодіння транспортним засобом») перемістити із розділу XI в розділ VI Особливої частини КК «Злочини проти власності»;

3) ст 155 КК («Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»), ст. 156 КК («Розбещення неповнолітніх») перемістити із розділу IV в розділ XII Особливої частини КК «Злочини проти громадського порядку та моральності»;

4) ч. 1 ст. 303 КК («Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією») в частині «Примушування особи до заняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи» перемістити із розділу XII в розділ IV Особливої частини КК «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» (як різновид згвалтування), або взагалі виключити це положення із КК.

3. На сьогоднішній день є потреба у виокремленні таких самостійних розділів в Особливій частині КК, як «Злочини проти інтелектуальної власності» (Розділ VI 1 Особливої частини КК) та «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх».

Список використаних джерел:

1. Фріс П. Питання кримінального права в контексті кримінально-правової політики / П. Фріс // Право України. – 2010. – № 9. – С. 73–80.
2. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
3. Кримінальне право. (Особлива частина): підручник / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. – Луганськ: видавництво «Елтон-2», 2012. – 780 с.
4. Навроцький В.О. Кримінальне право України: Особлива частина: Курс лекцій. – К.: «Знання», 2000. – 772 с.
5. Дмитрук М.М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія / Дмитрук М.М. – Одеса: Юридична література, 2014. – 224 с.
6. Акімов М.О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.О. Акімов. – К, 2009. – 18 с.
7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – Ст. 25.
8. Овчинникова Г.В., Павлик М.Ю., Коршунова О.Н. Захват заложников: уголовно-правовые, криминологические и криминалистические проблемы. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 259 с.
9. Чугуніков І.І. Об'єкт злочину, як підстава для побудови системної Особливої частини Кримінального кодексу України / І.І. Чугуніков // Актуальні проблеми держави та права. – 2010. – №55. – С. 115–130.
10. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник / Н.О. Антонюк. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.
11. Жук М.С. Институты российского уголовного права: понятие, система и перспективы развития: автореф. дис. на соиск. учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М.С. Жук. – Краснодар, 2013. – 34 с.
12. Нерсеян А.С. Кримінально-правова охорона інтелектуальної власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А.С. Нерсеян. – К, 2008. – 20 с.
13. Гальцова В.В. Об'єкт та система злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України // Право і безпека. – 2011. – № 2. – С. 45–49.
14. Дегтярьова І.В. Порівняльний аналіз зарубіжного й вітчизняного кримінального законодавства, що встановлює відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 248. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals>.
15. Пудовочкин Ю.Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву (Научн. ред. докт. юрид. наук, профессор, заслуженный юрист РФ Г.И. Чечель – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 293 с.

